

3. Binomna slučajna varijabla

3.1. Osnovno o binomnoj slučajnoj varijabli

Binomnu slučajnu varijablu dobivamo kad n puta ponavljamo isti pokus, kojem je vjerojatnost uspjeha p , a neuspjeha $q = 1 - p$.

Promatrajmo pokus koji izvodimo i označimo s U uspjeh u izvođenju, a s N neuspjeh. Označimo s X broj uspješno izvedenih pokusa. U literaturi se takva slučajna varijabla zove indikatorska ili Bernoullijeva. Imamo

Ω	Pr	X
U	p	1
N	q	0

Za slučajnu varijablu X je

$$E(X) = p,$$

$$V(X) = (1 - p)^2 p + (0 - p)^2 q = pq^2 + p^2 q = pq(p + q) = pq.$$

Označimo s B_{np} slučajnu varijablu koja mjeri broj uspjeha u n ponavljanja prethodnog pokusa. Primijetimo da se slučajna varijabla B_{np} sastoji od zbroja n istih slučajnih varijabli X , tj. da je

$$B_{np} = X_1 + X_2 + \dots + X_n, \quad X_i = X \quad \text{za } i = 1, \dots, n.$$

Koristimo li znanje kako se očekivanje i varijanca ponašaju obzirom na zbrajanje slučajnih varijabli (vidjeti prethodno predavanje), imamo

$$E(B_{np}) = np,$$

$$V(B_{np}) = npq, \quad \sigma(B_{np}) = \sqrt{npq}.$$

3.2. Funkcija vjerojatnosti binomne slučajne varijable B_{np}

Svaki ishod ponavljanja n pokusa ima oblik

$$\underbrace{UUNUNNNU \dots NNU}_{n \text{ puta}}.$$

Pretpostavimo da se u prethodnom nizu uspjeh pojavio točno k puta. Onda se neuspjeh pojavio točno $n - k$ puta. Koliko ima različitih mogućnosti da se uspjeh pojavi točno k puta?

Moramo izabrati mjesta na kojima ćemo staviti uspješan pokus. Drugim riječima, moramo izabrati k -člani podskup n -članog skupa. To se može napraviti na $\binom{n}{k}$ načina. Pritom je

$$\binom{n}{k} = \frac{n!}{k!(n-k)!}.$$

Ako je $k = 0$, onda je po definiciji $0! = 1$, pa je i $\binom{n}{k} = 1$.

Primijetimo još jednu stvar, umjesto mjesta gdje smo stavljali uspješne pokuse, mogli smo gledati i sve moguće načine na koje ćemo postaviti neuspješne pokuse. Ako biramo mjesta na koja ćemo postaviti $n - k$ neuspješnih pokusa, onda to možemo obaviti na $\binom{n}{n-k}$ načina. Primijetite da je to isto kao da smo birali mjesta gdje ćemo staviti k uspješnih pokusa, pa mora biti

$$\binom{n}{k} = \binom{n}{n-k}.$$

Puno bolji način računanja faktoriijela (pokazat će se u kompleksnoj analizi i

onaj koji se može proširiti na negativne n) je da brojnik i nazivnik skratimo, tj.

$$\binom{n}{k} = \frac{n \cdot (n-1) \cdots (n-k+1)}{k!}.$$

Prema tome, ukupna vjerojatnost da se uspjeh dogodi točno k puta je

$$\Pr(B_{np} = k) = \binom{n}{k} p^k q^{n-k}.$$

Primjer 3.2.1. *Nađite vjerojatnost da se u 4 bacanja kocke šestice pojave točno dva puta.*

Očito se radi o binomnoj slučajnoj varijabli kojoj je $n = 4$, a $p = \frac{1}{6}$ i $k = 2$.
Prema tome, imamo

$$\Pr(B_{4, \frac{1}{6}} = 2) = \binom{4}{2} \left(\frac{1}{6}\right)^2 \left(\frac{5}{6}\right)^2 = \frac{4 \cdot 3}{1 \cdot 2} \cdot \frac{1}{36} \cdot \frac{25}{36} = \frac{150}{1296}.$$

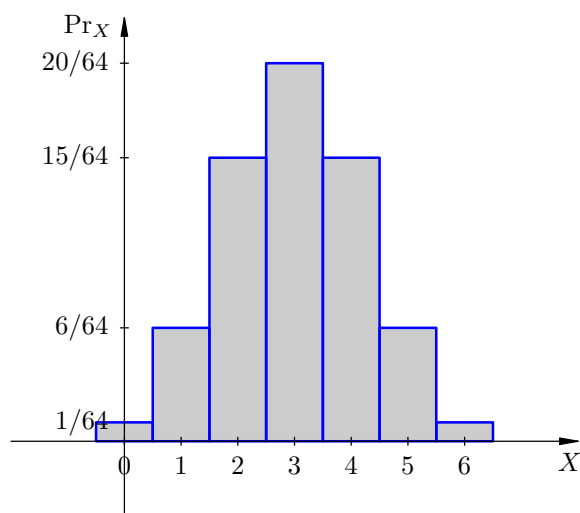
Primjer 3.2.2. *Nađite broj glava u šest bacanja novčića i njihove vjerojatnosti.*

Označimo s X broj glava u šest bacanja novčića. Očito se radi o binomnoj

slučajnoj varijabli kojoj je $n = 6$, a $p = \frac{1}{2}$. Prema tome, imamo

X	Pr
0	$\binom{6}{0} \left(\frac{1}{2}\right)^0 \left(\frac{1}{2}\right)^6 = \binom{6}{0} \left(\frac{1}{2}\right)^6 = \frac{1}{64}$
1	$\binom{6}{1} \left(\frac{1}{2}\right)^1 \left(\frac{1}{2}\right)^5 = \binom{6}{1} \left(\frac{1}{2}\right)^6 = \frac{6}{64}$
2	$\binom{6}{2} \left(\frac{1}{2}\right)^2 \left(\frac{1}{2}\right)^4 = \binom{6}{2} \left(\frac{1}{2}\right)^6 = \frac{15}{64}$
3	$\binom{6}{3} \left(\frac{1}{2}\right)^3 \left(\frac{1}{2}\right)^3 = \binom{6}{3} \left(\frac{1}{2}\right)^6 = \frac{20}{64}$
4	$\binom{6}{4} \left(\frac{1}{2}\right)^4 \left(\frac{1}{2}\right)^2 = \binom{6}{4} \left(\frac{1}{2}\right)^6 = \frac{15}{64}$
5	$\binom{6}{5} \left(\frac{1}{2}\right)^5 \left(\frac{1}{2}\right)^1 = \binom{6}{5} \left(\frac{1}{2}\right)^6 = \frac{6}{64}$
6	$\binom{6}{6} \left(\frac{1}{2}\right)^6 \left(\frac{1}{2}\right)^0 = \binom{6}{6} \left(\frac{1}{2}\right)^6 = \frac{1}{64}$

Grafički to izgleda ovako:

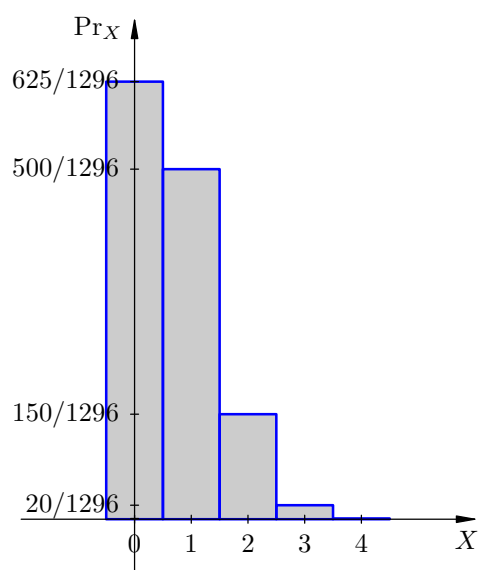
Primjer 3.2.3. Nađite broj šestica palih u 4 bacanja kocke, te očekivanje te slučajne varijable.

Označimo s X broj šestica u 4 bacanje kocke. Očito se radi o binomnoj

slučajnoj varijabli kojoj je $n = 4$, a $p = \frac{1}{6}$. Prema tome, imamo

X	Pr
0	$\binom{4}{0} \left(\frac{1}{6}\right)^0 \left(\frac{5}{6}\right)^4 = \frac{625}{1296}$
1	$\binom{4}{1} \left(\frac{1}{6}\right)^1 \left(\frac{5}{6}\right)^3 = \frac{500}{1296}$
2	$\binom{4}{2} \left(\frac{1}{6}\right)^2 \left(\frac{5}{6}\right)^2 = \frac{150}{1296}$
3	$\binom{4}{3} \left(\frac{1}{6}\right)^3 \left(\frac{5}{6}\right)^1 = \frac{20}{1296}$
4	$\binom{4}{4} \left(\frac{1}{6}\right)^4 \left(\frac{5}{6}\right)^0 = \frac{1}{1296}$

Grafički to izgleda ovako:

Sada je lako pročitati da je

$$\Pr(\text{pala bar jedna šestica}) = 1 - \Pr(X = 0) = 1 - \frac{625}{1296} = \frac{671}{1296} < \frac{1}{2}.$$

Za očekivanje vrijedi:

$$E(X) = \frac{0 \cdot 625 + 1 \cdot 500 + 2 \cdot 150 + 3 \cdot 20 + 4 \cdot 1}{1296} = \frac{864}{1296}.$$

4. Normalna slučajna varijabla

4.1. Osnovno o normalnoj slučajnoj varijabli

U 18. stoljeću je De Moivre korištenjem novootkrivenog diferencijalnog i integralnog računa pokazao da se binomna slučajna varijabla dobro aproksimira jednom neprekidnom slučajnom varijablom i da je ta aproksimacija bolja što je broj ponavljanja pokusa veći. Ta nova slučajna varijabla je neprekidna slučajna varijabla i zove se normalna slučajna varijabla. Dakle,

$$B_{np} \approx N(\mu, \sigma), \quad \mu = np, \quad \sigma = \sqrt{npq}.$$

Funkcija gustoće te normalne slučajne varijable dana je s

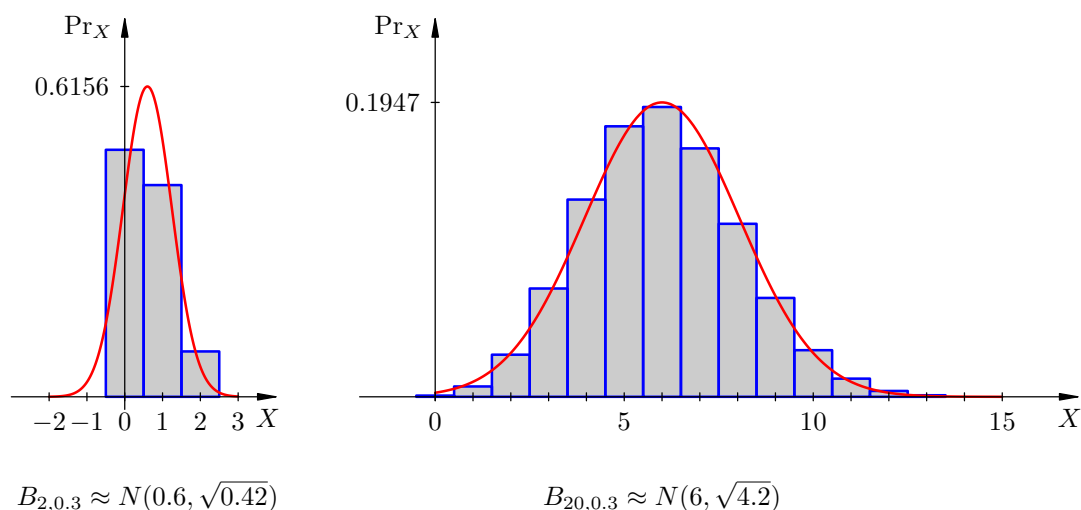
$$f(x) = \frac{1}{\sigma\sqrt{2\pi}} e^{-\frac{1}{2}\left(\frac{x-\mu}{\sigma}\right)^2}.$$

Često se eksponencijalna funkcija e^x označava se kao $\exp(x)$ da se komplicirani eksponenti lakše čitaju. U toj oznaci, prethodnu gustoću možemo zapisati kao

$$f(x) = \frac{1}{\sigma\sqrt{2\pi}} \exp\left(-\frac{1}{2}\left(\frac{x-\mu}{\sigma}\right)^2\right).$$

Usporedimo što se događa s porastom n pri aproksimaciji binomne varijable

normalnom i to na primjeru kad se n promijeni s 2 na 20.

Ova aproksimacija posljedica je centralnog graničnog teorema, koji u “slobodnoj interpretaciji” kaže

Teorem 4.1.1. (Centralni granični teorem) *Zbroj velikog broja jednakih nezavisnih slučajnih varijabli jednak je normalnoj slučajnoj varijabli $N(\mu, \sigma)$.*

Ako dobroj primjećujete, nigdje se ne govori samo o binomnoj razdiobi, jer teorem vrijedi i šire.

4.2. Tablice za normalnu slučajnu varijablu

Dosad smo vidjeli da je gustoća normalne slučajne varijable komplicirana eksponencijalna funkcija. Želimo li izračunati vjerojatnost da je normalna slučajna varijabla $N(\mu, \sigma)$ manja ili jednaka nekom broju a , onda ćemo morati poznavati funkciju distribucije slučajne varijable N , tj. morat ćemo računati integral

$$\Pr(X \leq a) = \int_{-\infty}^a f(x) dx = \frac{1}{\sigma\sqrt{2\pi}} \int_{-\infty}^a e^{-\frac{1}{2}\left(\frac{x-\mu}{\sigma}\right)^2} dx,$$

što je netrivialni integral (ne postoji analitička formula za njegov zapis), iako se on može numerički izračunati.

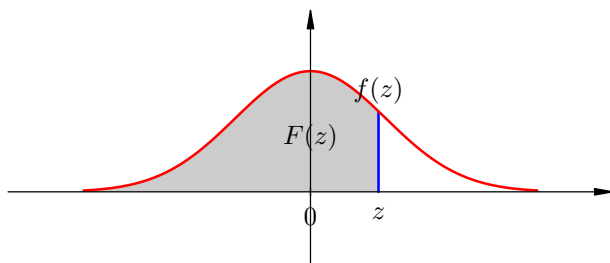
Primijetite da prethodni integral ovisi o tri parametra, a , μ i σ , pa bi tablice za to bile komplicirane. Umjesto toga, tabelira se samo funkcija distribucije normalne slučajne varijable $N(0, 1)$, a sve ostale normalne slučajne varijable jednostavnom

transformacijom svode se na tu normalnu slučajnu varijablu.

Normalna slučajna varijabla $N(0, 1)$ ima funkciju gustoće

$$f(z) = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} e^{-\frac{1}{2}z^2}.$$

Primijetite da smo u prethodnoj formuli varijablu pisali slovom z , što će nam kasnije koristiti kod zamjene varijabli.

Želimo li izračunati

$$\Pr(a \leq Z \leq b) = \int_a^b f(z) dz = F(b) - F(a),$$

pri čemu veličine $F(a)$ i $F(b)$ nalazimo u tablicama.

Bilo koja normalna slučajna varijabla $N(\mu, \sigma)$ transformira se na standardnu normalnu varijablu $N(0, 1)$ tzv. Z -transformacijom

$$Z = \frac{X - \mu}{\sigma}.$$

Primjer 4.2.1. Neka je $X \sim N(150, 20)$. Koliko je $\Pr(100 \leq X \leq 170)$?

Prevedimo ovu normalnu slučajnu varijablu na $N(0, 1)$ i rezultat očitajmo iz tablica:

$$\begin{aligned} \Pr(100 \leq X \leq 170) &= \Pr\left(\frac{100 - 150}{20} \leq \frac{X - \mu}{\sigma} \leq \frac{170 - 150}{20}\right) \\ &= \Pr(-2.5 \leq Z \leq 1) = F(1) - F(-2.5) \\ &= 0.841 - 0.006 = 0.835. \end{aligned}$$

Možemo očitavati i iz točnije napisanih tablica, samo moramo paziti jer su one integrali od nule, a ne od $-\infty$, tj. tabelirano je $F(a) - F(0)$! Dakle, imamo

$$\begin{aligned} F(1) &= 0.5 + 0.34134 = 0.84134 \\ F(-2.5) &= 0.5 - F(2.5) = 0.5 - 0.49379 = 0.00621, \end{aligned}$$

pa je $F(b) - F(a) = 0.84134 - 0.00621 = 0.83513$.

Primjer 4.2.2. Neka je X broj glava u 100 bacanja novčića. Nađite

$$\Pr(X > 60).$$

Točna vrijednost bila bi

$$\Pr(X > 60) = \binom{100}{61} \left(\frac{1}{2}\right)^{100} + \binom{100}{62} \left(\frac{1}{2}\right)^{100} + \dots + \binom{100}{100} \left(\frac{1}{2}\right)^{100},$$

što je poprilično dugotrajan posao.

Želimo li to približno izračunati, onda je

$$X = B_{100, \frac{1}{2}} \approx N(np, \sqrt{npq}) = N(50, 5),$$

pa je

$$\begin{aligned} \Pr(X > 60) &\approx \Pr(N > 60) = \Pr\left(\frac{N - \mu}{\sigma} > \frac{60 - 50}{5}\right) \\ &= \Pr(Z > 2) = 1 - F(2) = 1 - 0.977 = 0.023. \end{aligned}$$

(Po preciznijim tablicama $F(2) = 0.5 + 0.47725 = 0.97725$.)

Bolje je uzeti malo drugačiju aproksimaciju binomne varijable normalnom, tako je je $X = 61$ jednako vjerojatan kao i svi drugi X -ovi

$$\begin{aligned} \Pr(X > 60) &\approx \Pr(N > 60.5) = \Pr\left(\frac{N - \mu}{\sigma} > \frac{60.5 - 50}{5}\right) \\ &= \Pr(Z > 2.1) = 1 - F(2.1) = 1 - 0.98213 = 0.01787. \end{aligned}$$

Na sličan način možemo izračunati i

$$\begin{aligned} \Pr(X = 60) &\approx \Pr(59.5 < N < 60.5) = \Pr\left(\frac{59.5 - 50}{5} < \frac{N - \mu}{\sigma} < \frac{60.5 - 50}{5}\right) \\ &= \Pr(1.9 < Z < 2.1) = F(2.1) - F(1.9) \\ &= 0.98213 - 0.97128 = 0.01085. \end{aligned}$$

Za normalnu varijablu $N(\mu, \sigma)$, katkad se traže sve vrijednosti x za koje je

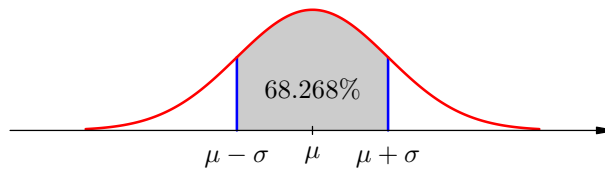
$$\Pr(|X - \mu| < k\sigma), \quad k = 1, 2, 3.$$

Prevedimo problem na standardnu normalnu razdiobu:

$$\begin{aligned} \Pr(|X - \mu| < k\sigma) &= \Pr(-k\sigma < X - \mu < k\sigma) = \Pr\left(-k < \frac{X - \mu}{\sigma} < k\right) \\ &= F(k) - F(-k) = 2(F(k) - F(0)). \end{aligned}$$

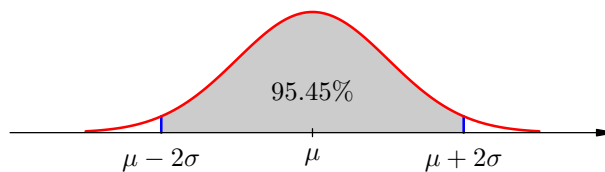
Za $k = 1$ imamo

$$\Pr(|X - \mu| < \sigma) = 2 \cdot 0.34134 = 0.68268.$$

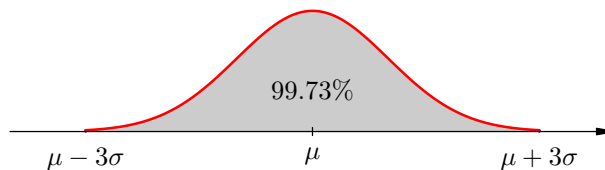
Za $k = 2$ imamo

$$\Pr(|X - \mu| < 2\sigma) = 2 \cdot 0.47725 = 0.9545.$$

Za $k = 3$ imamo

$$\Pr(|X - \mu| < 3\sigma) = 2 \cdot 0.49865 = 0.9973.$$

Ova posljednja činjenica često se naziva i pravilo 3σ , jer vrlo visokom vjerojatnošću normalna razdioba ima vrijednosti u rasponu $\langle \mu - 3\sigma, \mu + 3\sigma \rangle$.

5. Neki dodatni izvodi i pojmovi

5.1. Varijanca, kovarijanca, korelacija

U eksperimentima možemo promatrati i više od jedne slučajne varijable. Recimo, za osobu te slučajne varijable mogu biti $X =$ visina osobe, $Y =$ masa osobe. Naravno i X i Y distribuirane su prema nekom zakonu razdiobe. Ako želimo znati u kojoj su vezi visina i težina kao slučajne varijable, trebat će nam neki novi pojmovi, kao što su to kovarijanca i korelacija.

Naravno, možemo promatrati i više od dvije slučajne varijable. Nazovimo tada slučajne varijable $X_1, X_2, \dots, X_n$.

Prvo, za slučajnu varijablu X izvedimo vezu njezine varijance i očekivanja.

$$\begin{aligned}\text{Var}(X) &= E((X - E(X))^2) \\ &= E(X^2 - 2XE(X) + E(X)^2) = E(X^2) - (E(X))^2.\end{aligned}$$

Drugim riječima, prebacivanjem članova s jedne strane na drugu, ako varijancu označimo sa σ_X , a očekivanje s μ_X , dobivamo:

$$E(X^2) = \mu_X^2 + \sigma_X^2.$$

Ako imamo dvije slučajne varijable X i Y , onda možemo definirati kovarijancu

s:

$$\text{Cov}(X, Y) = E((X - E(X)) \cdot (Y - E(Y))) = E(XY) - E(X)E(Y),$$

i korelaciju s

$$\rho(X, Y) = \frac{\text{Cov}(X, Y)}{\sqrt{\text{Var}(X) \text{Var}(Y)}}.$$

Iz te dvije relacije, kombiniranjem izlazi

$$E(XY) = \mu_X \mu_Y + \rho(X, Y) \sigma_X \sigma_Y.$$

Zako bismo imali više od dvije slučajne varijable $X_1, \dots, X_n$, onda kovarijanca i korelacija nisu skalari, nego matrice

$$\text{Cov}(X_1, \dots, X_n) = \begin{bmatrix} c_{11} & \cdots & c_{1n} \\ \vdots & & \vdots \\ c_{n1} & \cdots & c_{nn} \end{bmatrix},$$

$$\rho(X_1, \dots, X_n) = \begin{bmatrix} r_{11} & \cdots & r_{1n} \\ \vdots & & \vdots \\ r_{n1} & \cdots & r_{nn} \end{bmatrix},$$

pri čemu je

$$c_{ij} = \text{Cov}(X_i, X_j) = E(X_i X_j) - E(X_i)E(X_j),$$

$$r_{ij} = \frac{\text{Cov}(X_i, X_j)}{\sqrt{\text{Var}(X_i) \text{Var}(X_j)}}.$$

Primijetite, da ako su slučajne varijable X_i i X_j nezavisne, onda je odgovarajući c_{ij} i r_{ij} jednak 0.

Prirodno se koeficijent korelacije pojavljuje u sljedećem problemu:

Za dane slučajne varijable X i Y treba naći najbolju aproksimaciju slučajne varijable Y varijablom Z oblika $Z = \alpha X + \beta$.

Po definiciji, najbolja aproksimacija slučajne varijable Y nekom familijom

slučajnih varijabli $g(X)$ koje ovise o X , je onaj $g^*(X)$ za koji vrijedi da je

$$\Delta^* = E((Y - g^*(X))^2)$$

minimalan mogući među svim funkcijama u familiji $g(X)$. Broj Δ^* zovemo i srednje-kvadratna greška.

Pogledajmo, koliko je to za familiju $g(X) = \alpha X + \beta$. Iskoristimo pritom formule za $E(X^2)$ i $E(XY)$.

$$E((Y - (\alpha X + \beta))^2) = (E(Y - (\alpha X + \beta)))^2 + \text{Var}(Y - \alpha X - \beta).$$

Raspišimo sad drugi član

$$\begin{aligned} \text{Var}(Y - \alpha X - \beta) &= \text{Var}(Y - \alpha X) \\ &= E((Y - \alpha X)^2) - (E(Y - \alpha X))^2 \\ &= E(Y^2 - 2\alpha XY + \alpha^2 X^2) - (\mu_Y - \alpha\mu_X)^2 \\ &= \mu_Y^2 + \sigma_Y^2 - 2\alpha(\mu_X\mu_Y + \rho(X, Y)\sigma_X\sigma_Y) \\ &\quad + \alpha^2(\mu_X^2 + \sigma_X^2) - (\mu_Y - \alpha\mu_X)^2 \\ &= \sigma_Y^2 - 2\alpha\rho(X, Y)\sigma_X\sigma_Y + \alpha^2\sigma_X^2 \\ &= (\alpha\sigma_X - \rho(X, Y)\sigma_Y)^2 + \sigma_Y^2(1 - \rho^2(X, Y)). \end{aligned}$$

Sada imamo

$$\begin{aligned} f(\alpha, \beta) &= E((Y - (\alpha X + \beta))^2) \\ &= (\mu_Y - \alpha\mu_X - \beta)^2 + (\alpha\sigma_X - \rho(X, Y)\sigma_Y)^2 + \sigma_Y^2(1 - \rho^2(X, Y)). \end{aligned}$$

Nađimo sada minimum funkcije dvije varijable α i β .

$$\begin{aligned} \frac{\partial f(\alpha, \beta)}{\partial \alpha} &= -2(\mu_Y - \alpha\mu_X - \beta)\mu_X + 2(\alpha\sigma_X - \rho(X, Y)\sigma_Y)\sigma_X = 0, \\ \frac{\partial f(\alpha, \beta)}{\partial \beta} &= -2(\mu_Y - \alpha\mu_X - \beta) = 0. \end{aligned}$$

Iz druge jednadžbe odmah izlazi da je

$$\beta = \mu_Y - \alpha\mu_X,$$

pa uvrštavanjem u prvu imamo da mora biti

$$(\alpha\sigma_X - \rho(X, Y)\sigma_Y)\sigma_X = 0,$$

odakle odmah slijedi da je

$$\alpha = \rho(X, Y)\frac{\sigma_Y}{\sigma_X}.$$

Dakle

$$g^*(X) = \rho(X, Y) \frac{\sigma_Y}{\sigma_X} X + \mu_Y - \rho(X, Y) \frac{\sigma_Y}{\sigma_X} \mu_X,$$

a srednje kvadratna greška je

$$\Delta^* = E((Y - g^*(X))^2) = \sigma_Y^2(1 - \rho(X, Y)^2).$$

Primijetite da je za $\rho(X, Y) = \pm 1$ $\Delta^* = 0$, pa je $Y = \alpha X + \beta$ s vjerojatnošću 1.

Pravac $\alpha X + \beta$ katkad zovemo pravac regresije varijable Y prema varijabli X .

Primjer 5.1.1. *Nađite najbolju konstantnu aproksimaciju slučajne varijable Y .*

Tražimo α takav da je

$$\begin{aligned} E(Y - \alpha)^2 &= E(Y^2 - 2\alpha Y + \alpha^2) \\ &= \mu_Y^2 + \sigma_Y^2 - 2\alpha\mu_Y + \alpha^2 \\ &= \sigma_Y^2 + (\mu_Y - \alpha)^2. \end{aligned}$$

Očit je minimum kad je drugi član jednak 0, tj. kada je

$$\alpha = \mu_Y = E(Y).$$

5.2. Čebiševljeva nejednakost

Neka je X slučajna varijabla, μ njeno očekivane, a ε proizvoljni realni broj, $\varepsilon > 0$. Tada vrijedi

$$\Pr(|X - \mu| \geq \varepsilon) \leq \frac{\sigma^2}{\varepsilon^2}.$$

Prethodna nejednakost zove se Čebiševljeva nejednakost.

Ona se lako dokazuje. Označimo s D događaj

$$D = \{\omega : |X(\omega) - \mu| \geq \varepsilon\},$$

pri čemu je ω elementarni ishod, a X slučajna varijabla na Ω . Kvadriranjem (i korištenjem indicatorske varijable I_D) dobivamo

$$(X - \mu)^2 \geq \varepsilon^2 I_D, \quad I_D = \begin{cases} 1, & \omega \in D, \\ 0, & \omega \notin D. \end{cases}$$

Onda je

$$\text{Var}(X) = E((X - \mu)^2) \geq E(\varepsilon^2 I_D) = \varepsilon^2 E(I_D) = \varepsilon^2 \Pr(D) = \varepsilon^2 \Pr(|X(\omega) - \mu| \geq \varepsilon).$$

Dijeljenjem dobivamo traženu nejednakost.

5.3. Slabi zakon velikih brojeva

Neka je zadan niz jednakih, nezavisnih slučajnih varijabli $X_1, X_2, \dots, X_n$. Definirajmo

$$\bar{X} = \frac{X_1 + X_2 + \dots + X_n}{n}.$$

Korištenjem formule za očekivanje i varijancu nezavisnih slučajnih varijabli, dobivamo

$$\mu_{\bar{X}} = \mu\sigma_{\bar{X}}^2 = \frac{n\sigma^2}{n^2} = \frac{\sigma^2}{n},$$

pri čemu su μ i σ očekivanje, odnosno standardna devijacija svake od slučajnih varijabli X_i . Sada možemo korištenjem Čebiševljeve nejednakosti lako pokazati da je

$$\Pr(|\bar{X} - \mu| > \varepsilon) \leq \frac{\sigma^2}{\varepsilon^2 n}.$$

Ako pustimo $n \rightarrow \infty$, onda

$$\Pr(|\bar{X} - \mu| > \varepsilon) \rightarrow 0.$$

Prethodna činjenica u teoriji vjerojatnosti zove se još i slabi zakon velikih brojeva.

Neka su sada Y_n binomna slučajna varijabla, $Y_n = B_{n,p}$, koja predstavlja broj uspjeha u n slučajnih pokusa. Označimo s

$$\bar{X} = \frac{Y_n}{n}$$

relativnu frekvenciju uspjeha u n jednostavnih pokusa

$$\begin{pmatrix} 0 & 1 \\ 1-p & p \end{pmatrix}.$$

Slabi zakon velikih brojeva onda kaže da za $n \rightarrow \infty$ vrijedi

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \bar{X} = p,$$

tj. za velike n se relativna frekvencija uspjeha i p razlikuju za manje od ε .